

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 14

31 maart 1968

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar

Overige landen f 10,— per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

Dienstweigeringen

Verleden week zondag heeft de algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond, prof. dr. J. P. van Praag, gesproken over Knapperds en Kneusjes. Het Humanistisch Verbond, zo betoogde hij, is niet alleen een centrum voor bezinning en wetenschappelijke doordenking, maar een beweging, die zich in de eerste plaats richt op humanisering van de wereld. In dit verband had hij kunnen wijzen op de bijdragen van de plaatselijke gemeenschappen tot het leefbaar maken van buurt, stad en gewest, alsmede op het werk in de ontwikkelingsgebieden, zoals in India, in de provincie Bihar. Om begrijpelijke redenen volstond hij met een verwijzing naar het voortdurend in omvang toenemende werk van geestelijke vorming en het raadsliedenwerk in eigen land. Terecht wees hij erop dat het raadsliedenwerk nog teveel wordt gezien als hulp aan kneusjes, d.w.z. aan mensen, die te slap of te onvermogen zijn om eigen peultjes te doppen. De honderden vrijwilligers en beroepskrachten, die op het terrein van het praktisch humanisme werkzaam zijn, kunnen ons duidelijk maken dat veel meer mensen met gewetensvragen en moeilijkheden rondlopen dan menigeneen denkt, o.a. jonge mensen, die de kans lopen te worden opgeroepen voor militaire dienst.

Onverklaarbaar is dat niet. Wij leven in een tijd vol onzekerheden. Eeuwenlang slaagde de grote meerderheid van de bevolking er in tot een zinvol leven te komen op basis van een christelijk geloof, dat niet alleen een uitzicht opende op een leven hiernamaals, maar ook een ver uitgewerkt schema van gedragsregels opbouwde. Deze zekerheden voor straks en nu zijn voor velen ondergraven. In de vorige eeuw raakte de westeuropese mens, tot wie ik mij nu zal beperken, in steeds grotere getale los van geestelijke en sociale bindingen, zonder dat daarvoor onmiddellijk nieuwe in de plaats kwamen. Dit proces, dat innerlijke onzekerheid kan veroorzaken, zet zich in onze tijd voort.

Daar komt bij een steeds verder voortschrijdende verzakelijking van het leven. Automatisering en verstedelijking oefenen een grote invloed op ons uit. De mens van 1968 trekt zich terug in

zijn flat en als hij er in zijn vrije tijd op uitgaat dan kruipt hij het liefst met zijn gehele gezin in de weekend auto, op zoek naar een klein beetje rust en enig groen.

Ik zou geen humanist zijn, d.w.z. mijn geloof in de mogelijkheden van de mens, om onder de huidige omstandigheden iets van het leven te maken, aan de kapstok hangen, wanneer ik de positieve factoren, die eveneens werkzaam zijn, buiten beschouwing zou laten.

De mens wordt mondiger. Hij laat zich niet alles aanpraten en tracht zelf tot verantwoorde beslissingen te komen. Door meer en beter onderwijs, door meer en betere voorlichting via krant, radio en T.V. is hij, in vergelijking met vijftig jaar geleden, beter geïnformeerd, niet alleen inzake oorlogen, natuurrampen en andere calamiteiten, maar ook met betrekking tot de mogelijkheden van mens-zijn, die in andere culturen werden ontdekt. We hebben leren zien dat onze wijze van denken en doen niet zo vanzelfsprekend is als vroeger werd gedacht. We zijn mondiger geworden, ook met betrekking tot de vraag of we, als we de leeftijd van omstreeks twintig jaar hebben bereikt, al dan niet in militaire dienst zullen gaan.

Maar, mondigheid is nog niet hetzelfde als volwassenheid. U staat mij toe, dat ik aan dit begrip enige aandacht besteed.

Kenmerk van alles wat leeft is de levensdrang. Wat leeft wil blijven leven en zich ontplooiën. Wat leeft keert zich bovendien tegen versterking en stoornissen. Deze drang naar bevrediging van fundamentele behoeften duid ik aan met de term driftleven. Driften zijn de voorwaarden voor het bestaan van leven, ook voor het bestaan van de mens.

Met het woord instincten duiden we iets anders aan. Instincten geven de weg aan waarlangs we onze driften kunnen bevredigen. Instinctief weten mens en dier hoe zij zich bij de paring moeten gedragen; instinctief weet het dier op welke wijze het gebruik kan maken van zijn natuurlijke verdedigingsmogelijkheden.

Het driftleven heeft bij de mens geen wezenlijke verandering ondergaan. Alhoewel een zekere dressuur en daarmee regulering mogelijk is,

Geef jezelf

REKENSCHAP

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur, dat
een blad wil zijn voor de verdieping
van de humanistische overtuiging.**

Abonnementsprijs f 13,50 per jaar.

Proefnummer op aanvraag

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Postbus 114, Utrecht

Giro 58 22 93

slaagt hij er niet in daarin fundamentele wijzigingen aan te brengen, of er iets nieuws aan toe te voegen. Pogingen tot ontkenning of onthechting van het driftleven openen de weg naar allerlei psychische spanningen.

Met de instincten is er wel iets gaande. Zij raken bij de mens steeds meer op de achtergrond. Voortbouwend op het instinctieve leven heeft hij nieuwe oriëntatie-patronen gecreëerd, getoetst aan zijn waardebesef. Het is dit waardebesef, dit persoonlijke geweten, dat in steeds sterkere mate het kader bepaalt waaraan de mens gebonden is. Waar dit proces van persoonlijke gewetensbeslissingen leidt tot een minder star, een meer zelfbewust en gesocialiseerd mens-zijn is er sprake van volwassenheid. Zo kan de gewetensbeslissing van de jongeman tot dienstweigeren getuigen van volwassenheid, waarvoor wij aan hem respect verschuldigd zijn, ook al zou onze eigen beslissing anders uitvallen.

Ons land kent de dienstplicht. D.w.z. dat iedere jongeman van omstreeks 20 jaar voor de militaire dienst kan worden opgeroepen. Onze wetgeving kent echter tevens de mogelijkheid van vrijstelling bij ernstige gewetensbezwaren. Deze volgorde houdt in, dat men bij een desbetreffend verzoek om vrijstelling moet duidelijk maken dat er sprake is van gewetensbezwaren in de zin van de wet. Vrijstelling op deze grond is derhalve geen vanzelfsprekende zaak, die met een simpel briefje of onvoldoende toelichting kan worden afgedaan. De gemotiveerdheid van het verzoek moet worden aangetoond.

De hier bedoelde vrijstelling is geregeld bij de wet van 27 september 1962, Staatsblad 370, houdende regeling inzake vrijstelling van de militaire dienst wegens ernstige gewetensbezwaren. De nadere uitwerking van deze wet is opgenomen in het Besluit van 29 oktober 1964, Staatsblad 404, houdende maatregelen ten uitvoering van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst. In artikel twee van deze wet staat het volgende: Ernstige gewetensbezwaren in de zin van de wet zijn de onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen de vervulling van militaire dienst van hem, wiens godsdienstige of zedelijke overtuiging

hem deelneming aan elk oorlogsgeweld verbiedt. De bezwaren kunnen zich richten hetzij tegen de vervulling van militaire dienst, bepaaldelijk gericht op strijd met de wapenen, hetzij tegen de vervulling van militaire dienst van welke aard ook.

Gelijk dat vaker met wetsartikelen het geval is, bevat ook deze omschrijving meerdere punten, die nadere aandacht behoeven.

De wet spreekt over gewetensbezwaren en niet over gevoelspolitieke of doelmatigheidsbezwaren. Dat is het eerste punt, waarvoor ik uw aandacht vraag.

Het aantal mensen dat voor oorlog en tegen vrede is mag men gering achten. In het algemeen gesproken leeft er in ieder van ons een duidelijk gevoel van afkeer van oorlogsgeweld. Dat gold ook voor hen, die in de jaren 40-45 het oorlogsgeweld als uiterste middel accepteerden ter vernietiging van het nationaal-socialisme en ter bevrijding uit de concentratiekampen van joden en andere politieke slachtoffers van het Hitler-regime. Afkeer van oorlog behoeft echter nog niet te betekenen dat men oorlogsgeweld onder alle omstandigheden afwijst.

Het is niet onverklaarbaar dat jongemensen van nu anders tegenover de oorlog van 40-45 staan, dan de generatie, die de gevolgen aan den lijve heeft ondervonden. Omdat de jongeren van nu emotioneel veel minder bij de gevolgen van het nationaal-socialisme betrokken zijn hebben zij het, meer dan de oudere generatie, over de oorzaken die tot de tweede wereldoorlog hebben geleid. Er zijn in de jaren voor '40, zo betogen zij dan, en niet ten onrechte, ernstige politieke fouten gemaakt, zoals er nu soortgelijke fouten worden gemaakt ten aanzien van het Nabije Oosten, Vietnam, Afrika enz. Uit protest daartegen weigeren zij militaire dienst, temeer omdat, zo luidt dan de redenering, met oorlog geen enkel nut gediend blijkt te zijn.

Hoe men over deze politieke en doelmatigheidsbezwaren ook moge denken, het zijn geen bezwaren destijds door de wetgever bedoeld, en daarom moet een Minister van Defensie, die nu eenmaal niet eigenmachtig met een wet kan omspringen, rekening houden.

De wet spreekt vervolgens over onoverkomelijke gewetensbezwaren. Ook dat is een punt, waarover we niet te gemakkelijk moeten heenlopen. Het geweten moet men ernstig nemen. Toch leert de levenspraktijk dat vrijwel geen enkele gewetensbeslissing op één enkele overweging gegrond is, doch tot stand komt nadat verschillende belangen tegen elkaar zijn afgewogen. Liegen is fout, maar dat neemt niet weg dat een arts op goede gronden zijn patiënt niet altijd de waarheid of de volle waarheid zegt. Men kan gewetensbezwaren hebben tegen oorlogsgeweld, doch dat accepteren wanneer hogere belangen op het spel staan.

In de derde plaats noemt de wet onoverkomelijke gewetensbezwaren, die voortvloeien uit een godsdienstige of zedelijke overtuiging. Met deze passage wil de wetgever niet aangeven dat slechts zij, die zijn aangesloten bij een kerkgenootschap of een genootschap op geestelijke grondslag zoals het Humanistisch Verbond, voor erkenning in aanmerking komen, maar dat de beslissing dient voort te vloeien uit de gehele levensvisie van de verzoeker. Daarom is het goed dat de verzoeker duidelijk maakt hoe hij op de gedachte van dienstweigeren is gekomen, hoe die gedachte zich tot een besluit heeft ontwikkeld, hoe hij dit besluit rechtvaardigt, alsmede hoe de verzoeker met deze overtuiging in het leven staat, d.w.z. denkt over zijn houding in geweldssituaties, groot en klein.

VREUGDE

Als ons hart slechts
een keer warm kon worden
als de motor van het vliegtuig,
en onze daden
vleugelen hadden aangenomen
te midden der zware dingen, de witte wolken.
Als onze ogen slechts
een keer konden schitteren
als het zilveren lichaam van het vliegtuig,
en de vreugde het kon uitschreeuwen
onder het blauw, het diepe water ...
Welk een gebeurtenis zou ons niet overkomen
op deze wereld!
Welk een vrolijkheid zou niet opstijgen!
Als ons hart slechts een keer kon warm worden
als de motor onder de buik van het vliegtuig ...

Asjantenoë Sangodare
hedendaags Surinaams dichter

Tenslotte spreekt de wet over gewetensbezwaren tegen elk oorlogsgeweld. Alweer een punt, dat aandacht vraagt.

Wanneer een verzoeker aanvoert dat hij in geweten niet kan deelnemen aan een oorlog tegen Noord-Vietnam, maar wel bereid is de wapenen op te nemen tegen Zuid-Vietnam, dan is dat zijn goed recht, maar een beroep op de thans van kracht zijnde wet gewetensbezwaren heeft dan geen enkele zin. Uitgaande van de gedachte dat iets niet tegelijkertijd waar en onwaar, goed en kwaad kan zijn, is niet duidelijk te maken dat men in geweten deelneming aan oorlogsgeweld afwijst en de toepassing van dit geweld door anderen goedkeurt.

Een bijzondere complicatie doet zich nog voor met betrekking tot het militaire optreden van de Verenigde Naties. De verzoeker, die aanvoert dat hij wel gewetensbezwaaar heeft tegen deelneming aan oorlogsgeweld, waartoe de Overheid van zijn land hem oproept, maar bereid is mede te werken aan de toepassing van militair geweld door de Verenigde Naties komt voor erkenning niet in aanmerking. De moeilijkheid, waarop ik zoëven doelde, is dat menige jongeman niet weet wat hij zegt als hij het militaire optreden van de V.N. accepteert. Zij denken aan vredesoperaties, maar vergeten dat de oorlog in Korea ook in het kader van de V.N. werd gevoerd.

Begrijpt u mij goed, het gaat op dit moment niet over de vraag of u en ik het eens zijn met de onderhavige wet, wel over dat andere punt, nl. wie in het kader van deze wet voor erkenning als gewetensbezwaaarde in aanmerking kan komen.

Wie als gewetensbezwaaarde wil worden erkend, moet een schriftelijk verzoek indienen bij de Minister van Defensie. Een gewone brief is voldoende. Wel dient het verzoek met redenen te zijn omkleed.

Nadat de brief is ingediend volgt er een onderzoek door de Sociale Dienst van het Ministerie van Defensie. Het rapport van deze dienst ligt ter inzage van de verzoeker. Bovendien vindt er een psychiatrisch onderzoek plaats, niet door een militaire arts, maar door het lid/psychiater van de Commissie van Advies inzake gewetensbezwaren militaire dienst. Het rapport van de

psychiater ligt voor de verzoeker niet ter inzage, wel een samenvatting.

Zodra deze rapporten zijn uitgebracht wordt de verzoeker uitgenodigd voor een gesprek met de Commissie van Advies. In deze Commissie zitten geen militairen, noch ambtenaren van Defensie, maar burgers, die geacht worden de verschillende geestelijke stromingen in ons volk te vertegenwoordigen. De Commissie bestaat uit omstreeks twintig leden, doch een verzoeker verschijnt voor een subcommissie, bestaande uit drie leden. Het is de taak van deze Commissie in een gesprek, derhalve niet in een verhoor, na te gaan of bij een verzoeker sprake is van gewetensbezwaren in de zin der wet. De Commissie brengt advies uit aan de Minister, die daarna zijn beslissing neemt. Tegen de beslissing van de Minister kan verzoeker in beroep gaan bij de Kroon.

Met klem breng ik naar voren dat de jongeman, die als gewetensbezwaaarde wil worden erkend, er goed aan doet zich op het gesprek met de Commissie grondig voor te bereiden. Niet omdat de Commissie uit onmenssen bestaat, die op slinkse wijze proberen een verzoeker in het nauw te brengen, maar omdat het hierbij gaat om gewetenskwesties, d.w.z. hoogst ernstige zaken. Niet alleen tegenover de Commissie, maar ook tegenover zichzelf is de verzoeker verplicht deze ontmoeting ernstig te nemen.

Ik vertel u één en ander omdat ik uit eigen waarneming weet dat menige jongeman onvoldoende voorbereid zijn verzoekschrift indient en voor de Commissie van Advies verschijnt.

Toch ben ik mij ervan bewust, dat mijn relaas niet voldoende behoeft te zijn. Daarom is het goed dat ons land enkele bureaus kent voor advies aan dienstweigeraars. Ook het Humanistisch Verbond beweegt zich op dit terrein. Eén van de geestelijke raadsliden in volledige dienst staat ter beschikking van jongemensen, die zich afvragen of zij een beroep zullen doen op de wet gewetensbezwaren militaire dienst. Het spreekt vanzelf dat deze raadsman de onderhavige materie beheerst. Zijn taak heeft een tweeledig karakter. In de eerste plaats kan hij een verzoeker of diens ouders nader informeren inzake de wijze en het tijdstip waarop een verzoek aanhangig gemaakt dient te worden. In de tweede plaats is hij bereid met de verzoeker het vraagstuk van het oorlogsgeweld te bespreken en te doordenken, opdat het de verzoeker duidelijk wordt dat echte gewetensbezwaren het hem onmogelijk maken in militaire dienst te gaan. Eventueel is deze raadsman bereid hem als vertrouwensman terzijde te staan tijdens het gesprek met de Commissie van Advies.

Wat ik u heb gezegd is niet bedoeld als propaganda voor of tegen militaire dienst, wel als appél op verantwoorde beslissingen, hoe die ook uitvallen. Ik hoop een aantal jonge mensen en hun ouders hiermede van dienst te zijn geweest. Voor nadere inlichtingen kunt u schrijven naar het Humanistisch Verbond in Utrecht, Postbus 114.

P. A. Pols

ERRATUM

In de toespraak van de vorige week werd ten onrechte „De Wreede Zee” genoemd als de bron van het verhaal over de commandant en zijn officieren, dit moest zijn „Mouterij op de Caine”.
Redactie

ANTOINE DE RIVAROL (1753-1801)

De huichelachtigheid en het fanatisme.

De huichelachtigheid is eigenlijk een ondeugd van de mens doordat hij in een maatschappij leeft. Er zijn hiervoor twee in het oog lopende oorzaken. Enerzijds is de mens het enige dier dat bepaalde gevoelens ten opzichte van zichzelf kan hebben, waardoor het hem mogelijk wordt zijn gewaarwordingen te onderdrukken en spontane, natuurlijke neigingen te verbergen. Dit talent is de bron van grote gedachten zowel als van lage schurkerij. Anderzijds is de mens het enige wezen dat leeft in een samenstel van sociale afspraken en tengevolge hiervan tevens in staat die sociale orde bewust te schenden, door met de mond de waarheid te verdraaien, het geweten te verkrachten of metterdaad de orde te verstoren.

Dit verachtelijke gevoel, dat de mens er toe brengt ondeugd als fatsoen te vermommen, de schurk er toe verleidt zijn zoon de oprechtheid aan te prijzen, de misdaad naar het verborgene verbant, dit gevoel — herhaal ik — is toch één van de waarborgen van de maatschappelijke orde. Want indien de schurk zich trots een schurk en de rover een rover zou noemen, dan was alles verloren. (Dat gebeurde tijdens de Revolutie, toen de Jacobijnen de vrijheid namen zich „dappere rovers” te noemen.) Die leugen van de misdaad, die angstvalligheid van de ondeugd, vormen tezamen — naar de gelukkige formule van La Rochefoucauld — het eerbewijs — aan de deugd en het ontzag voor de menselijkheid.

Maar het fanatisme bedreigt pas wezenlijk het leven der mens die er aan is overgeleverd, als ook het bestuur van een regering dit toelaat.

Het fanatisme is een staat van opwinding en razernij, die ontspringt aan een overheersende hartstocht en aan een denkbeeld dat alle andere gedachten verplettert. De razernij kan zich op twee manieren voordoen.

Wanneer de opwinding veroorzaakt wordt door een denkbeeld dat, om ons geheel in beslag te nemen, zich moet toespitsen, dan verwacht en vertroebelt het slechts de geest en het evenwicht van het individu dat er door is gegrepen. De liefde bijvoorbeeld kent haar dwaasheid: maar twee gelieven die verteerd worden door hetzelfde vuur zien de omringende wereld slechts door elkaar heen en hebben nauwelijks behoefte aan anderen. Niettemin kan men wel eens zien dat er gepassioneerden zijn die voorbijgangers of omwonenden overweldigden om te bewijzen wat zij over hebben voor hun geliefde: die liefde was geworden tot fanatisme.

Zo is het niet gesteld met de vurige dorst, die Virgilius het „fanatisme voor het goud” heeft genoemd. Die leeft niet van instemming en bijval, maar van werkelijk goud en opgestapeld bezit, vergaard langs alle wegen van de fortuin, de handel en de misdaad. Heel anders moet men weer het religieus fanatisme, het veroveringsfanatisme en de gewone vrekkingheid beschouwen. Deze hartstochten, deze lust naar profijt, is het overheersende kenmerk van de grote handelssteden van onze tijd. En waar onder zoveel mensen die stikken in hun rijkdom er zo weinigen zijn die zich gelukkig achten, komt dit doordat de middelen, die een man een fortuin kunnen doen verwerven, dezelfde zijn die hem verhinderen ervan te genieten. Maar indien een hartstocht om uit te vieren in de noodzaak komt te verkeren om een breed terrein ter beschikking te hebben, zich uit te breiden en te overheersen, dan ontstaan er explosies, dan ontstaat er een epidemie en dan vinden er volksbewegingen plaats. Dit zijn de nationale moeraskoortsen die gebieden en gemeenschappen teisteren: het zijn de politieke en religieuze veroveringsoorlogen.

Er is geen gedachte meeslepender noch een hartstocht begrijpelijker dan die van het geluk in een ander leven — omdat daarbij de eigen liefde verlost wordt door het vooruitzicht van de eeuwigheid. Er is ook geen doller hartstocht te bedenken dan die welke zich baseert op de fictie dat God ons hanteert in zijn daden en veroveringen, in zijn overweldigingen en zelfs in zijn verdrukking van het geweten. Dat is de geheiligde kant van de waanzin die we fanatisme noemen.

Maar indien de mensen elkaar de hals afsnijden in naam van een of andere politieke of filosofische idee, wanneer de mensen, om dogma's te verbreiden, alles doen waartoe het religieuze fanatisme zich altijd vermeten heeft, dan is die politiek of die filosofie niet minder een fanatisme, al beperken zij zich tot dit leven. Dit is een waarheid waaraan de wijzen van deze eeuw geen ogenblik twijfelen.

De rede bevat waarheden die men moet uitspreken alsook die welke men moet verzwijgen. Visioenen bezitten een gelukkig instinkt, zij verschijnen alleen aan hen die er niet onder uit kunnen er in te geloven.

De vrome gelooft in de visioenen van anderen, de filosoof alleen in zijn eigene.

Wie vier-en-twintig uur voor het merendeel der mensen in zijn recht staat, zal vier-en-twintig uur voor een dwaas gehouden worden.

(vert. P.S.)

Van week tot week

Televisie (Ned. 1)

Maandag 8 april 19.06—19.31. Aaf Boubier. Mensen in alle ernst, samenstelling en regie: Joes Odufrè.

Radio (Hilv. II)

Zondag 7 april 9.45—10.00 uur: Libbe v. d. Wal: „En wat zegt een humanist ervan?”

Zondag 14 april 9.45—10.00 uur: Ph. van Praag: Over vorming van meisjes.

Zondag 21 april 9.45—10.00 uur: A. L. den Broeder: „'n Humanistische visie op de arbeid”.